

6 februari 2015

De slag bij Azincourt, 25 oktober 1415

Know ye not Agincourt?

Peter van Dop, 3708551

OS3, Oorlog en vrede

p.vandop@students.uu.nl

Aantal woorden: 9.359

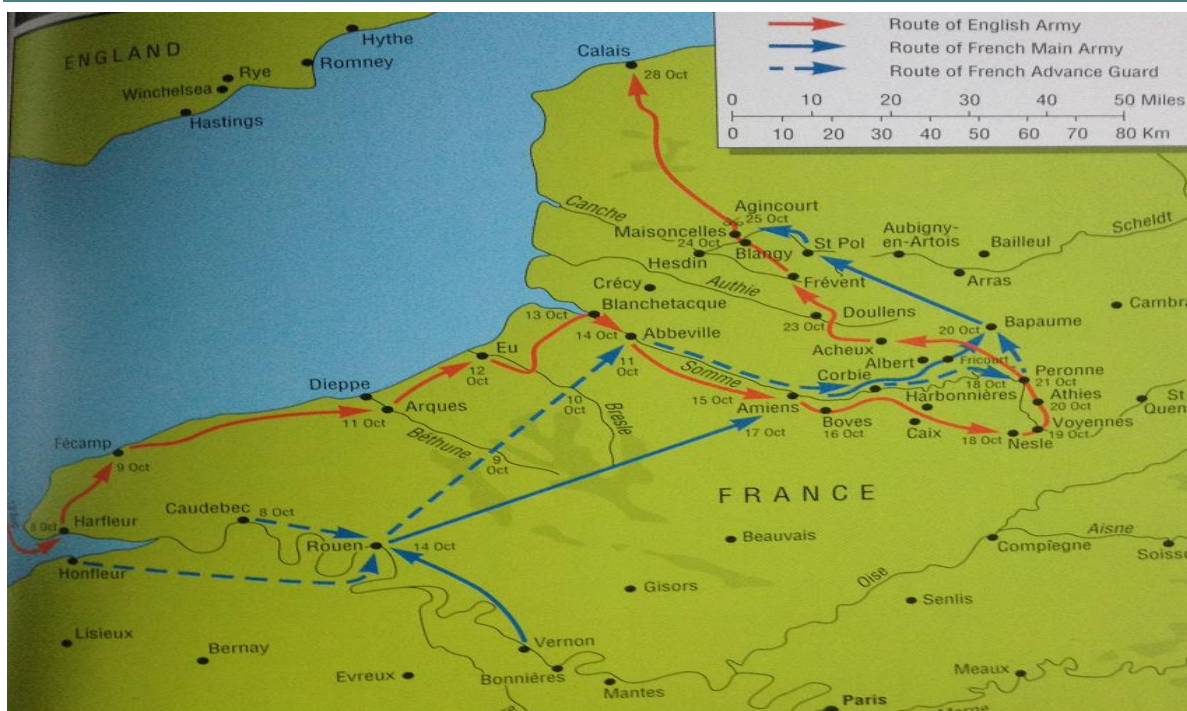
Inhoudsopgave

Inleiding	3
Termen en theorieën	8
Mobiliteit, bescherming en slagkracht.....	8
Oman en Verbruggen	9
Ridderlijk gedrag	12
De slag	14
Het verloop.....	14
De Engelse opstelling	14
Wiggen.....	17
De Franse opstelling.....	20
De bewegingen	23
Naar voren.....	23
De vaandels	27
Het gevecht	31
Conclusie	36
Literatuurlijst	38

*Agincourt, Agincourt!
Agincourt, Agincourt!
Know ye not Agincourt?
Where English slue and hurt
All their French Foemen?
With our pikes and bills brown,
How the French were beat downe,
Shot by our bowmen¹*

¹ 'Agincourt, or the English Bowman's Glory', een ballade uit +/- 1600, in Anne Curry *The Battle of Agincourt, Sources and Interpretations*, Woodbridge, 2000, 302.

Inleiding

Figuur 1: Overzicht campagne

De 25e oktober van het jaar 1415 is één van de meest beschreven dagen in de geschiedenis. Op deze dag versloeg de Engelse koning Henry V met zijn 'band of brothers' het numeriek sterkere Franse ridderleger op overtuigende wijze.² De slag is om een aantal redenen uitzonderlijk te noemen. Allereerst is er de overwinning van de numeriek zwakkere op de numeriek sterkere, een soort David en Goliath. Deze overwinning heeft de slag in Engeland haast mythische proporties meegegeven. De slag was ook een markant punt in de 100-jarige oorlog. Het betekende een nieuwe fase in een al langdurend conflict om de Franse troon. De slag werd, als deel van het theaterstuk over Henry V, door William Shakespeare gebruikt om zijn publiek te vermaken. Datzelfde theaterstuk is later, onder andere in de Tweede Wereldoorlog, gebruikt om het Engelse volk een hart onder de riem te steken.³ Door deze Engelse mythisering is de

² William Shakespeare, *King Henry V*, Cambridge 1992, Act IV Scene iii 60.

³ Stephen Cooper, 'Attitudes to Agincourt', *History Today* (October 2012) 32-33.

geschiedschrijving vertekend geraakt. Doordat er zoveel over geschreven is, zijn er ook discussies over de veldslag ontstaan. Zo is er discussie over de opstelling van de troepen en over het verloop van de slag. Waar stonden de Engelse boogschutters en wat is hun rol geweest? Waren de Franse edelen echt zo gebrand op persoonlijke roem dat ze niet meer helder nadachten? Waren de Engelsen echt zo gedisciplineerd? Was Henry een briljant tacticus of een middeleeuwse opportunist? De bronnen uit de vijftiende eeuw zijn niet eenduidig.

De geschiedschrijving over de slag varieert enorm. Dit komt doordat vrijwel alle theorieën over middeleeuwse oorlogvoering toepasbaar zijn op beide legers. Zo wordt het Engelse leger bij Azincourt doorgaans beschreven als gedisciplineerd en tactisch doordacht, terwijl het Franse leger gedefinieerd wordt als een stel heethoofden die meer bezig waren met elkaar af te troeven dan met oorlog voeren. Deze ideeën hebben hun oorsprong in het gedachtegoed van twee militaire historici, Charles Oman (1884) en J.F. Verbruggen (1954). Charles Oman beschrijft de middeleeuwse ridder als een impulsief karakter dat nauwelijks inzicht had in militaire zaken. Jan F. Verbruggen gaat ervan uit dat middeleeuwse commandanten wisten waar zij mee bezig waren en volgens goed doordachte middeleeuwse militaire principes werkten. Beiden hebben de slag gebruikt om hun ideeën kracht bij te zetten.⁴

Deze theorieën vormen de leidraad in dit onderzoek. De dialectiek tussen de twee gedachtegangen helpt om de bronnen te interpreteren. Deze theorieën zijn relevant, omdat ze nog steeds onderdeel van het debat over middeleeuwse oorlogvoering zijn.⁵ In vrijwel ieder boek over

⁴ Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, Oxford, 1885, 109-110 en Matthew Bennet, 'The Development of Battle Tactics in the Hundred Years War', in *Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War* (Woodbridge, 1994) 17-18 haalt J.F. Verbruggen, 'Un plan de bataille du duc de Bourgogne (14 septembre 1417) et le tactique de l'époque', in *Revue internationale d'histoire militaire*, 20, 1959, 443-451, aan.

⁵ Bijvoorbeeld: Jan Willem Honig, 'Reappraising Late Medieval Strategy: The Example of the 1415 Agincourt Campaign', *War in History* 19(2) 123-151, 2012 en Sean McGlynn, 'The Myths of Medieval Warfare', *History*

middeleeuwse militaire geschiedenis wordt een van beide auteurs wel genoemd. De invloed van de theorieën is dan ook in veel literatuur herkenbaar.

Anne Curry, hoogleraar geschiedenis op de universiteit van Southampton, heeft in haar boek *The Battle of Agincourt, Sources and interpretations* een uitputtend overzicht gemaakt van de belangrijkste bronnen die te maken hebben met de slag bij Azincourt. Bij dit onderzoek worden haar vertalingen van de bronnen gebruikt. Naast diverse artikelen, zijn het boek *Agincourt, Henry V and the Battle that made England*, van mediëvist Juliet Barker en *Agincourt 1415, Triumph against the odds* van militair historicus Matthew Bennet geraadpleegd.⁶

Doordat de schrijvers van de bronnen vaak ver na het evenement hun relaas opgeschreven hebben, moeten we kritisch zijn op wat beschreven staat. Wij weten dat middeleeuwse schrijvers schreven met een bepaald doel voor ogen.⁷ Een gebeurtenis wordt nu eenmaal door verschillende auteurs verschillend belicht, ieder met zijn of haar eigen invalshoek.⁸ Clerici, bijvoorbeeld, zagen de uitkomsten van veldslagen als een oordeel van God. Zij probeerden de uitkomsten van veldslagen dan ook in het licht van dat godsoordeel te verklaren. Het grootste risico dat een historicus loopt is het klakkeloos aannemen van datgene wat in de bronnen vermeld staat. Daarnaast is er de wens bij historici om een geordend, chronologisch kloppend, verhaal te vertellen. Dit geeft het risico dat hiaten in de ene bron met tekst van andere bronnen worden aangevuld.

Today Vol. 44. (1994) en Anne Curry, 'Medieval Warfare. England and her continental neighbours, eleventh to the fourteenth centuries', *Journal of Medieval History*, 24 No. 1, 1998, 81-102.

⁶ Anne Curry, *The Battle of Agincourt, Sources and Interpretations*, Woodbridge, 2000, Juliet Barker, *Agincourt, Henry V and the Battle that made England*, New York, 2005, en Matthew Bennett, *Agincourt 1415, Triumph against the odds* (Oxford, 1991).

⁷ John Tosh, *The Pursuit of History*, fifth edition, (Harlow, 2010), 129.

⁸ Anne Curry, *The Battle of Agincourt*, 470.

Omwille van de tijd die beschikbaar is voor het onderzoek heb ik een selectie gemaakt van de bronnen. Ik heb vooral gezocht naar bronnen van ooggetuigen. De volgende bronnen zijn daarom geselecteerd. Aan Engelse zijde: de kroniek *Gesta Henrici Quinti*, geschreven rond 1417 door een priester die bij de slag aanwezig was. Dit is ook de bron die het snelst na de gebeurtenissen geschreven is. Deze was bedoeld als propaganda voor Henry V en is gelardeerd met voorbeelden hoe devoot de man geweest moet zijn.⁹ De kroniek *Vita Henrici Quinti* is geschreven door Tito Livio dei Frulovisi rond 1438 in opdracht van de broer van Henry V, Humphrey, hertog van Gloucester. De hertog was bij de slag aanwezig en er wordt aangenomen dat hij de informatie aan Tito Livio heeft geleverd.¹⁰ Als laatste Engelse bron is de kroniek van John Harding, een beroepsmilitair, geselecteerd. Harding diende onder Sir Robert Umfraville, commandant van de voorhoede, en hij claimt zelf aanwezig te zijn geweest bij zowel Harfleur als Azincourt.¹¹ Hij schreef zijn kroniek in middeleeuws Engels en het Latijn rond 1464. Ik heb de Latijnse versie gebruikt omdat deze de slag zelf het beste beschrijft.

Voor de Franse kant van het verhaal heb ik de kroniek *Histoire de Charles VI* gekozen. Deze is geschreven door een *religieux*, oftewel monnik, van Saint-Denis rond 1415-1422.¹² Net als de *Gesta* geschreven door een clericus en bedoeld om de monarch in een goed daglicht te zetten. Verder geeft dit schrijven een vrij aardig beeld van de impact die de slag had op de Franse psyche. De *religieux* probeert redenen te vinden waarom het Franse leger de slag verloren heeft. Vooral de zonde van hoogmoed is volgens de monnik de grootste oorzaak van de nederlaag. De kroniek *Histoire de Charles VI, Roy de France* van Jean Juvenal des

⁹ Anne Curry, *The Battle of Agincourt*, 23.

¹⁰ Ibidem, 54.

¹¹ Ibidem, 78.

¹² Ibidem, 100.

Ursins, Aartsbisschop van Reims, heb ik gekozen omdat hij twee versies van de gebeurtenissen heeft gegeven en omdat hij toegang had tot de archieven van het Franse hof.¹³ Enguerran Monstrelet, Jean Waurin en Jean Le Fèvre hebben veel van elkaar gekopieerd maar de laatste twee zijn aanwezig geweest bij de slag. Jean Waurin aan de Franse zijde en Jean Le Fèvre bij het Engelse leger.¹⁴ Hun kronieken zijn door Anne Curry samengevoegd omdat ze schaamteloos van elkaar kopieerden. Als laatste is het Franse aanvalsplan als bron gebruikt.¹⁵ Een Engels plan is helaas niet overgeleverd.

Aan de hand van deze bronnen analyseer ik een paar momenten van de slag bij Azincourt op 25 oktober 1415. Ik onderzoek met name de opstellingen van de troepen en het verloop van het gevecht omdat daar de meningen het meest uiteenlopen. Waar komen de bronnen overeen en waar verschillen ze? Kunnen we de theorieën van Verbruggen en Oman in de bronnen herkennen? Zijn er andere verklaringen voor de gebeurtenissen? Geven de bronnen en de theorieën een adequate verklaring voor de gebeurtenissen van die dag?

Om niet te verdwalen in technische militaire termen begin ik met een hoofdstuk over militaire terminologie, de theorieën van Oman en Verbruggen en een inkijk in het middeleeuwse ridderlijk denken. Het is helaas niet haalbaar om alle achtergrondinformatie in dit onderzoek te vermelden. Over de 100-jarige oorlog en de campagne van Henry V in 1415 zijn talloze boeken verschenen, een selectie daarvan is in de literatuurlijst opgenomen. Verder zullen de namen van de hoofdrolspelers en plaatsen in hun eigen taal beschreven worden.

¹³ Anne Curry, *The Battle of Agincourt*, 128.

¹⁴ Ibidem 135-140.

¹⁵ Ibidem, 468.

Termen en theorieën

Mobiliteit, bescherming en slagkracht

De middeleeuwen kenden een eigen militair jargon. De meest algemene typering van soldaten die we tegenkomen is '*men-at-arms*' of '*gens d'armes*'. Dit betekent vrij vertaald: mannen van de wapenen. Deze algemene term kon refereren aan een ridder te paard, de cavalerie, al of niet van edele afkomst, maar de term kon ook duiden op voetsoldaten, de infanterie. Er is verder een onderscheid tussen zware en lichte troepen. Dit onderscheid heeft te maken met de bepantsering die de troepen droegen. Een ridder in volledig harnas heet dan zware cavalerie en een boogschutter te paard, gekleed in een maliënkolder of slechts een wambuis, lichte cavalerie. Eenzelfde onderscheid is te maken in lichte en zware infanterie.

Dit onderscheid komt door de combinatie van slagkracht, bescherming en mobiliteit. Dat zijn de drie zaken waaruit vechtende eenheden moeten kiezen.¹⁶ Het één hoeft het ander niet uit te sluiten maar de keuzes hebben wel effect op elkaar. Troepen zullen alle drie de variabelen proberen te maximaliseren. Soldaten werden echter beperkt in de middelen die zij tot hun beschikking hadden. Gebrek aan bescherming of slagkracht werd vaak gecompenseerd door mobiliteit. Mobiliteit biedt flexibiliteit op het slagveld. Een overdaad aan bescherming gaat vaak ten koste van de snelheid waarmee troepen kunnen bewegen.

Alle soorten troepen hebben voor- en nadelen. Zware cavalerie was doorgaans schaars, want de kosten van bewapening, paard en uitrusting waren hoog. Het voordeel was dat zowel slagkracht, bescherming als mobiliteit maximaal waren. Slechts weinig troepen weerstonden een vastberaden charge van bereden ridders. De zware cavalerie moest het

¹⁶ Pat Allen Pentland, *Creating defense excellence: defense addendum to Road map for national security*, Washington, 2001, 75.

hebben van de impact van de charge en de bescherming die het harnas bood in het man-tegen-man gevecht of mêlée. Ditzelfde gold voor zware infanterie, al was die natuurlijk minder snel waardoor de impact minder was. Lichte troepen hebben bescherming omgeruild voor snelheid. De snelheid waarmee ze zware troepen kunnen ontwijken, is al een bescherming op zich. Een gepantserd strijder is nu eenmaal zwaarder en daardoor trager dan een ongepantserd strijder. Deze laatste zal zijn mobiliteit moeten gebruiken om de gepantserde tegenstander op afstand te houden.

Oman en Verbruggen

Charles Oman schreef in 1884 in zijn *The Art of War in the Middle Ages* dat de middeleeuwse generaals notoire vechtersbazen waren die geen kaas hadden gegeten van oorlogvoering. Hij noemde de periode, 'as far as strategy and tactics are concerned, one of almost complete stagnation.'¹⁷ Hij vond de feodale ridder iemand die prima op zijn paard kon zitten en vechten, maar niets wist van discipline en tactieken. Met het eigen belang in het vizier, waren de medestrijders van de ridder concurrenten die afgetroefd dienden te worden door middel van dapperheid en moed. Het persoonlijke eergevoel werd belangrijker geacht dan tactiek en overzicht. De plek voor een leidende edelman was in de voorste linies om te vechten en zijn dapperheid te tonen. Zeker niet bij de reserves om zijn troepen te dirigeren, zoals een goed generaal zou doen.

Hoewel Charles Oman dit schreef aan het einde van de negentiende eeuw, is dit beeld nog steeds bij veel mensen in zwang. Zijn gedachtegoed wordt zelfs nog gebruikt op universiteiten en via sociale media verspreid.¹⁸ Doordat het betoog van Oman gelardeerd is met bronnen waarin voorbeelden staan van onstuimige, wel veelal Franse,

¹⁷ Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 49.

¹⁸ <http://www.medievalists.net/2014/08/18/art-war-middle-ages>, bezocht december2014

ridderaanvallen is dit idee lang blijven hangen. Pas in de jaren vijftig van de twintigste eeuw werden zijn ideeën internationaal betwist door de Belgische professor J.F. Verbruggen.

Verbruggen liet een compleet andere kant van de middeleeuwse commandanten zien. Zij hadden volgens Verbruggen een goed beeld van de strategieën en tactieken die zij konden toepassen. Daarbij maakten zij gebruik van de middelen die zij ter beschikking hadden. De ridders waren in Verbruggens ogen een professionele militaire klasse.¹⁹

Beide auteurs behoren tot de school van militaire historici die zochten naar tijdloze en cultuur overstijgende constanten. Dat wil zeggen dat ze weinig tot geen rekening hielden met de cultuur en gedachtegang van de periode in kwestie. Hierdoor was het voor hen ook mogelijk om hun theorieën voor de gehele middeleeuwen te laten gelden.

De gedachte was dat de axioma's van oorlogvoering altijd en overal gelden. Een frontale aanval is kostbaar voor de aanvaller omdat de vijand het ziet aankomen. Als de samenhang van de linie is doorbroken, wordt de linie kwetsbaar omdat de soldaten dan van meerdere zijden aangevallen kunnen worden. Omsingelingen en flankaanvallen geven de aanvaller een voordeel omdat de vijand zich niet overal tegelijk kan verdedigen.

Deze axioma's zijn door Carl von Clausewitz in de negentiende eeuw opgeschreven in zijn werk *Vom Kriege*.²⁰ Geïnspireerd op de Napoleontische oorlogen aan het begin van de negentiende eeuw, gaf hij de commandanten een professionele en zakelijke rol. Het doel was de vernietiging van de vijand door het toepassen van geconcentreerd geweld en attritie.²¹ De theorieën van Clausewitz zijn enorm invloedrijk in het westerse militaire denken en dus ook voor westerse militaire historici.

¹⁹ Jan Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages*, Suffolk, 1997, 350.

²⁰ Carl von Clausewitz: Pruisisch generaal (1780-1831).

²¹ Carl von Clausewitz, *Over de Oorlog* ('s-Hertogenbosch, 2000), 223.

Deze theorieën houden, zoals gezegd, weinig rekening met het gedachtegoed van de middeleeuwse ridder.

Hoewel Verbruggen meldde dat oorlogvoering een product is van de samenleving die de oorlog voerde, schuwde hij niet om Clausewitz' theorie over oorlogvoering op de middeleeuwen te projecteren. Datzelfde gold voor Oman. Oman ging nog een stap verder door de middeleeuwse commandanten te veroordelen op basis van laat negentiende-eeuwse militaire principes.

De middeleeuwse legers waren opgedeeld in zogenaamde *acies*. Dit Latijnse woord wordt door vertalers vrij consequent vertaald in *battle* of *bataille*. Gezien het gebruik van het woord *battle* in de vertalingen is de vertaling met groep, troepen, bataljon, divisie of zelfs leger in het Nederlands mogelijk. Het gaat om soldaten die bij elkaar gegroepeerd zijn en als eenheid bewegen. In dit onderzoek wordt als vertaling van het woord *battle* troepen of divisie aangehouden omdat dit de lading het beste dekt.

Oman beschrijft de opstelling van middeleeuwse troepen als drie grote massa's. Hij schrijft dat 'it was impossible to combine the movements of many small bodies, when the troops were neither disciplined nor accustomed to act together.'²² Reserves werden volgens Oman slechts zelden gebruikt en dan alleen nog maar door exceptionele commandanten. Flankaanvallen of een reserve naar de juiste plek dirigeren waren volgens Oman een uitzonderlijkheid. Oman concludeert dat 'The commendation of the age was, in short, the meed* of striking feats of arms rather than of real generalship.'²³

Verbruggen is van mening dat het leger was opgebouwd in een voorhoede, centrum en achterhoede. Deze divisies waren samengesteld

²² Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 51.

²³ Meed: oud Engels voor reward, beloning dus. Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 51-52.

uit negen kleinere eenheden en konden, indien nodig, elkaar ondersteunen. In het geval van een flankaanval zouden dus de eenheden van de voorhoede, centrum en achterhoede kunnen draaien en zo een nieuwe voorhoede vormen. Zodoende zou tijdens een mars het leger van alle kanten beschermd zijn. Verder zouden er nog kleinere eenheden als verkennende eenheden fungeren op de flanken.²⁴ Deze worden doorgaans vertaald als 'wings', vleugels.

Ridderlijk gedrag

De middeleeuwse ridder kende een sterk eergevoel. Volgens Malcolm Vale bepaalde het ideaal van ridderlijkheid met eer, trouw, dapperheid en vrijgevigheid voor een gedeelte het gedrag van militairen.²⁵ Soms zelfs zodanig dat de handelingen, 600 jaar na dato, tegenstrijdig zijn met de huidige geldende ideeën. Ook gedurende de campagne rond Azincourt zijn daar talloze voorbeelden van te vinden. Zo daagde Henry V de Franse kroonprins uit om het dispuut door middel van een tweestrijd tussen hen beiden te beslechten.²⁶ Henry V kon, nadat hij zijn beoogde slaapplek voorbij was gereden, niet op zijn schreden terugkeren omdat hij in vol tenue was. Dit moment beschrijven Le Fevre en Waurin. Zij laten Henry zeggen: 'As I have passed, God forbid that I should return as I have got my coat of arms on.'²⁷ Deze passage geeft een kijkje in de gedachtewereld van de middeleeuwse ridder. In plaats van zijn paard om te draaien en terug te gaan werd de hele voorhoede verder naar voren verplaatst. Henry schijnt zijn adellijke onderdanen opdracht gegeven te hebben om hun wapenrok uit te trekken als zij op verkenning gingen. Op die manier hoefden zij zich niet bezwaard te voelen als zij zich zouden

²⁴ Jan Verbruggen, *The Art of Warfare*, 208-211.

²⁵ Malcolm Vale, *War and Chivalry, Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages* (London, 1981), 1-10.

²⁶ Gesta in Curry, *The Battle of Agincourt*, 26.

²⁷ Monstrelet, Waurin en Le Fevre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 152.

terugtrekken. Dit noemen de auteurs 'proper and honorable practises'.²⁸ Historicus Maurice Keen gaat nog een stap verder in zijn '*The Laws of War in the Late Middle Ages*.' Keen stelt dat de formaliteiten die nodig waren voordat het tot een veldslag kwam, ervoor zorgden dat er een eerlijk juridisch duel kon ontstaan. 'They are part and parcel of the contemporary belief that battle was an appeal to the judgement of God.' Een veldslag werd gezien als godsoordeel en diende volgens de regels gespeeld te worden. Daarbij vertrouwden de commandanten meer op elkaars eergevoel dan op internationale overeenkomsten.²⁹ Historicus Jan Willem Honig betoogt dat het noodzakelijk was voor de koning om door ridderlijk gedrag, 'the moral and legal high ground' te hebben voordat het godsoordeel zou plaatshebben.³⁰

Een voorbeeld hiervan is de uitdaging tot een open veldslag die de Fransen op 20 oktober 1415 aan Henry V sturen. Openheid was volgens Honig belangrijk om ervoor te zorgen dat de uitslag van de veldslag niet beoedeld zou worden door oneerlijk gedrag.³¹ Volgens Honig wilde geen van beide partijen een godsoordeel, maar een veldslag openlijk vermijden konden zij ook niet.³² Honig baseert zijn theorie vooral op wat de *Gesta* ons melden. De *Gesta* zijn echter propagandastukken, bedoeld om de koning in een goed daglicht te stellen en, na afloop, geschreven door een clericus. We moeten de bron dus kritisch blijven benaderen. Het noble gedrag van de koning zou wel eens toegevoegd kunnen zijn om het positieve resultaat van de veldslag te verklaren.

²⁸ Ibidem, 152.

²⁹ Maurice Keen, *The Laws of War in the Late Middle Ages*, (Toronto, 1965) 129-130 en Allmand, Christopher, *War, The New Cambridge Medieval History* (2014) 161-174.

³⁰ Jan Willem Honig, 'Reappraising Late Medieval Starategy: The Example of the 1415 Aginvourt Campaign', *War in History* 19(2) 123-151 (2012) 131.

³¹ Ibidem, 139.

³² Ibidem, 146.

De slag

Het verloop

De legers stelden zich tegenover elkaar op in de ochtend van de 25 oktober 1415 en wachtten dan af. Geen van beide partijen had haast om aan te vallen. De Engelsen niet omdat ze een goed verdedigbare positie hadden, de Fransen niet omdat ze de Engelsen konden uithongeren. Nadat er een paar uur voorbij zijn gegaan, maken beide legers een beweging naar voren. De bereden aanval van de Franse ridders op de boogschutters mislukt en hun terugtocht zaait verwarring in de rangen van de zware infanterie die de cavalerie gevolgd was. Door een aanhoudende regen van pijlen en doordat de Franse ridders te voet door de modder heen moeten banjeren, wordt die verwarring alleen maar groter. Mondjesmaat komen de Fransen bij de Engelse linie aan en worden daar in de pan gehakt. De toevoer van Franse ridders is zo groot en de ruimte waarin zij moeten manoeuvreren zo klein dat ze elkaar in de weg lopen en over elkaar heen buitelen. Liggend zijn de Franse ridders een makkelijke prooi voor de Engelse boogschutters die, nadat ze hun pijlen hebben verschoten, mee gaan doen met de slachtpartij. Nog even lijken de Fransen zich te herpakken, waarop Henry de opdracht gaf een gedeelte van de gevangenen om te brengen. Als de Franse derde divisie ziet wat er met de eerste twee is gebeurd, blazen zij de aftocht en hebben de Engelsen een verbazingwekkende overwinning behaald.

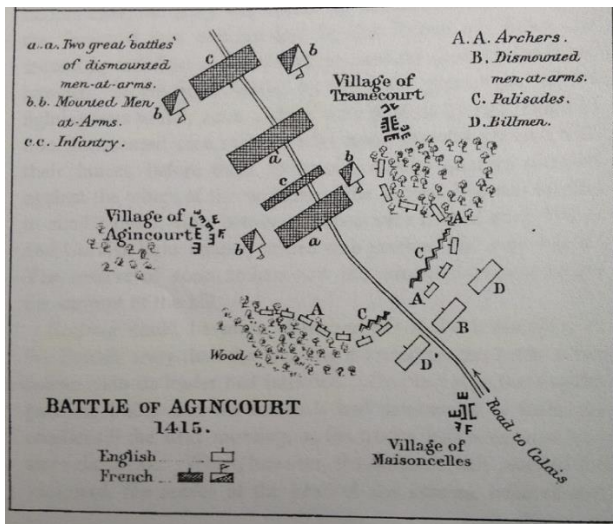
De Engelse opstelling

De bronnen geven geen eenduidig beeld over de Engelse opstelling. De *Gesta* en Tito Livio spreken van een 'single line of battle.'³³ Monstrelet, Waurin en Le Fèvre beschrijven twee linies, met eerst boogschutters en daarachter de ridders. Verder beschrijven zij ook de flanken, bestaande

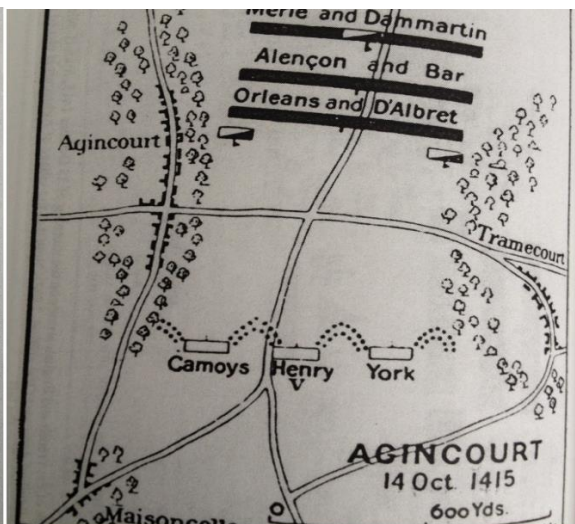
³³ *Gesta*, in Curry, *The Battle of Agincourt*, 34, Tito Livio in Curry, *The Battle of Agincourt*, 58.

uit ridders en boogschutters.³⁴ Hardyng geeft een opstelling van twee linies, elk met hun eigen 'vleugels.'³⁵ De religieus van St. Denis spreekt van een 'cirkel van boogschutters om ons heen.'³⁶ Deze waarnemingen hebben tot een historisch debat geleid.

Oman wijdt een hoofdstuk aan het gebruik van boogschutters door de Engelse legers. Zijn conclusie is dat de slag bij Crecy in 1346 had bewezen dat boogschutters, op een juiste manier ondersteund op de flanken, de meest vastberaden cavaleriecharge zou kunnen weerstaan.³⁷ Hij laat de Engelsen zich in een halve maan opstellen in de uitgave van 1885, maar de afbeelding van 1898 die in Anne Curry's boek is opgenomen, laat een meer lineaire opstelling zien.

Figuur 2: Oman 1885

Figuur 3: Oman 1898

In 1885 spreekt hij van genoeg boogschutters om niet alleen een dubbele linie voor het leger te vormen, maar ook de bossen aan de linker- en rechterzijde te bezetten.³⁸ De boogschutters worden in beide gevallen ondersteund door zware infanterie. In de tekst van Oman komen de

³⁴ Monstrellet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 158.

³⁵ Hardyng in Curry, *The Battle of Agincourt*, 84.

³⁶ Religieux in Curry, *The Battle of Agincourt*, 106.

³⁷ Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 105.

³⁸ Ibidem, 109.

Franse infanteristen niet eens in de buurt van de Engelse boogschutters. Het zijn de Engelsen die, nadat de Franse aanval stokte, chargeren en de genadeklap toedienen.³⁹ Waardoor dit verschil van inzicht is ontstaan, kon ik niet achterhalen maar de verschillen zijn significant. In de tweede versie zouden de Engelsen niet vanuit de flank hebben kunnen schieten, terwijl dat door veel bronnen genoemd wordt.⁴⁰

Verbruggen geeft diverse uitgangspunten voor het opstellen van voetsoldaten. Cohesie van het voetvolk acht hij de beste verdediging tegen een charge van cavalerie. Door de cavalerie te confronteren met een woud van speren zouden ze niet genegen zijn de aanval door te zetten. Als er echter openingen ontstonden doordat mensen hun post verlieten, kon de cavalerie daarvan gebruik maken om de infanterie te bereiken.⁴¹ Verbruggen beschrijft dat (kruis)boogschutters als eersten op het veld waren om zo het opstellen der troepen mogelijk te maken. Zij fungeerden dan als een soort scherm. Daarna zouden deze troepen het gevecht beginnen door in kleine groepjes aan te vallen om de vijand te verleiden aan te vallen. De boogschutters zouden gebruikt kunnen worden om de flanken te verdedigen, maar Verbruggen tekent daarbij aan dat dit slechts een tijdelijke oplossing was. Boogschutters konden, als lichte infanterie, vrij makkelijk verdreven worden door cavalerie of zware infanterie. De flanken van het leger zouden dan kwetsbaar worden. Daarom gebruikten voetsoldaten vaak natuurlijke obstakels om hun flanken te beschermen.⁴²

Het gebruik van natuurlijke obstakels zien we de Engelsen doen in de eerste afbeelding van Oman in de vorm van de bossen. In de tweede ook, maar dan zouden, als de boogschutters verdreven zouden worden,

³⁹ Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 110.

⁴⁰ Monstrelet, Wauvrin en LeFevre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 158.

⁴¹ Jan Verbruggen, *The Art of Warfare*, 172-183.

⁴² Ibidem, 182.

gevaarlijke gaten ontstaan in de linies. Er is nogal wat debat over de opstelling van de boogschutters.⁴³ Bij de afbeelding van Oman uit 1898 zijn wiggen te zien, bij de eerste niet. De Engelse boogschutters zouden in wiggen opgesteld zijn tussen de zware infanterie. Hierdoor ontstaat de curieuze haaienvorm die men in veel, zo niet alle, schematiseringen van de slag tegenkomt. Dit is vreemd omdat een wigformatie in de middeleeuwen veelal gebruikt werd als een offensieve formatie, doorgaans gebruikt door zware infanterie of cavalerie. Door een wig te drijven in de formatie van de vijand kon de linie doorbroken worden. Als verdedigende formatie is deze minder effectief, zeker als licht gewapende boogschutters het moeten opnemen tegen zwaar gepantserde troepen.⁴⁴

Wiggen

Het debat over de wigformatie komt door de volgende zin in de *Gesta*: '*Intermississet cuneos sagittariorum suorum cuilibet aciei*'.⁴⁵ Vooral het woord *cuneos* geeft aanleiding tot discussie. Dit wordt doorgaans vertaald als wig. Maar ook de term *intermississet* zorgt voor controverse. De vertaling die Curry geeft is 'he positioned 'wedges' of his archers in between each battle'.⁴⁶ De *Gesta* beschrijven ook dat de drie divisies in één lijn waren opgesteld. Het lijkt er op dat iedere divisie de beschikking had over boogschutters en dat deze tussen de ridders opgesteld stonden.

Anne Curry heeft moeite met deze redenering omdat zij daaruit de conclusie trekt dat dat er daardoor geen boogschutters op de flanken zouden staan.⁴⁷ Militair historicus Jim Bradbury komt tot dezelfde conclusie omdat een aantal bronnen spreken van boogschutters op de flanken. Hij noemt de *Gesta*, de St. Albans Chronicle, Jean de Waurin,

⁴³ Anne Curry, *The Battle of Agincourt*, 24 en Juliet Barker, *Agincourt, Henry V and the Battle that made England*, New York, 2005, 260.

⁴⁴ Matthew Bennet, *The Development of Battle Tactics in the Hundred Years War*, 7.

⁴⁵ Anne Curry, *The Battle of Agincourt*, 24

⁴⁶ Ibidem, 24

⁴⁷ Ibidem, 24-25.

Jean le Fevre en de *religieux*.⁴⁸ Al deze bronnen beschrijven de Franse cavalerie aanval die bedoeld was om de boogschutters op de flanken uit te schakelen. Deze bronnen hebben bij Curry, Bradbury en Bennet kennelijk de voorkeur, omdat deze zouden bewijzen dat de boogschutters op de flanken zouden staan.⁴⁹ Maar in het Franse plan staat alleen beschreven dat de cavalerie de boogschutters moet aanvallen, niet dat de boogschutters zich op de flanken bevinden.⁵⁰ Men laat dus voor het gemak de bronnen weg die een andere opstelling voorstellen. Ik denk dat het één het ander niet hoeft uit te sluiten. Er waren namelijk genoeg boogschutters om zowel de eerste linie te vormen als op de flanken te staan. De zware infanterie moest de boogschutters ondersteunen. De boogschutters vormden zo de eerste linie, inclusief de flanken. Doordat de divisies gemixt waren lijkt het logischer dat de opstelling van boogschutters gekoppeld was aan de structuur van de *indentures*.

Indentures waren contracten die werden afgesloten tussen degene die betaalde en degene die de troepen leverde. Degene die het contract had afgesloten, was vaak ook de commandant. De troepen zouden hem alleen al om financiële redenen in leven willen houden. Een commandant zou zijn troepen in de buurt willen hebben om de cohesie binnen de groep te vergroten. Cohesie was, zoals eerder gemeld, belangrijk om eventuele aanvallen te weerstaan. Historicus Sergio Boffa komt tot een vergelijkbare conclusie in zijn *Warfare in Medieval Brabant*. 'It was above all a human group of some social reality, a group of combattants who almost always had a common geographical and feudal origin (...) Thanks to this type of unit, it was relatively easy to organise an army in a battle because each man-at-arms had his place already among his relatives or neighbours'.⁵¹

⁴⁸ Jim Bradbury, *The Medieval Archer* (Woodbridge, 1997) 129-130 noemt de *Gesta*, St. Albans Chronicle, Jean de Waurin, Jean le Fevre en de *religieux*.

⁴⁹ Matthew Bennett, *Agincourt 1415, Triumph against the odds* (Oxford, 1991) 66-69.

⁵⁰ The French plan of battle in Curry, *The Battle of Agincourt*, 468 en Christopher Phillpotts, 'The French Plan of Battle during the Agincourt Campaign', *The English Historical Review*, Vol. 99, No. 390 (jan., 1984) 66.

⁵¹ Sergio Boffa, *Warfare in medieval Brabant, 1356-1406*, Woodbridge, 2004, 198.

Historicus Michael Prestwich spreekt in zijn *Armies and Warfare in the middle ages* dat de 'retinues (...) must have provided a basic building block for the organisation.'⁵² Ook Juliet Barker komt tot deze conclusie in haar boek *Agincourt, Henry V and the Battle that made England*.⁵³ Militair historicus Clifford Rogers noemt de integratie van boogschutters en zware infanterie zelfs het begin van de zogenaamde militaire revolutie.⁵⁴

Anne Curry verkent dit wel in haar boek, maar durft geen conclusies te trekken omdat zij er geen schriftelijk bewijs van heeft. Er kan namelijk sprake zijn geweest van het hergroeperen van de troepen tijdens de campagne.⁵⁵ Zij schrijft wel dat het leger betaald werd in gemengde eenheden, met de uitzondering van wat groepen boogschutters. Het is aannemelijk dat deze groepen bij elkaar vochten. Dit is onder meer waarschijnlijk, omdat we weten dat de Duke of York sneuvelde met een kwart van zijn mannen, ridders én boogschutters. Ditzelfde geldt voor een aantal andere edelen die samen met hun boogschutters omkwamen.⁵⁶ In het Franse plan voor de slag wordt duidelijk aangegeven dat de mannen van de *Connétable* rechts dienden te staan bij de vaandels van de *Connétable* en de *Maréchal*, de mannen van de *Maréchal* links.⁵⁷ De troepen bleven in beide legers dus bij elkaar in de buurt. Het is belangrijk deze hiërarchie in acht te nemen, omdat deze het cement was van de organisatie van het leger.

Zo ontstaat een beeld van een ononderbroken linie van boogschutters, gedekt door staken die schuin in de richting van de vijand stonden. De auteur van de *Gesta* beschrijft dat vrij gedetailleerd. 'All the archers were to drive in their stakes in front of them in line abreast and

⁵² Michael Prestwich, *Armies and Warfare in the middle ages, The English Experience*, London, 1996, 49.

⁵³ Juliet Barker, *Agincourt*, 219, 267.

⁵⁴ Clifford Rogers, 'The Military Revolutions of the Hundred Years'war, *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 2 (Apr., 1993), 241-278.

⁵⁵ Anne Curry, *The Battle of Agincourt*, 433.

⁵⁶ Anne, Curry, *The Battle of Agincourt*, 433 en Juliet Barker, *Agincourt*, 303.

⁵⁷ Connétable: Frans opperbevelhebber, Maréchal: Hoge functionaris in het Franse leger. The French plan of battle in Curry, *The Battle of Agincourt*, 468.

that some of them should do this further back and in between'.⁵⁸ Al is deze zin gedateerd op de zeventiende oktober in plaats van de vijfentwintigste, andere bronnen bevestigen het gebruik van staken door de Engelsen tijdens de veldslag.⁵⁹ Achter de boogschutters stonden dan, in de tweede linie, de ridders te voet opgesteld. De meesten dus in de buurt van hun edelman en hun boogschutters.

De Engelsen hadden maar een kleine duizend man aan zware infanterie om de linie van 700 meter te bemannen. Een linie van boogschutters, met daarachter drie groepen ridders moet, van de achterzijde gezien waar de auteur van de *Gesta* zich bevond, akelig dun of misschien zelfs onderbroken hebben geleken. Dit maakte het echter wel mogelijk voor de boogschutters om terug te vallen tot achter hun ridders. De boogschutters zouden dan hun pijlen, over de linies van de infanterie en de mêlee heen, kunnen richten op de tweede aanvalsgolf. Als de pijlen op zouden raken, konden ze hun ridders bijstaan door gevallen vijanden onschadelijk te maken.

De Franse opstelling

Over de Franse opstelling van de troepen zijn de schrijvers van de bronnen het redelijk eens. De *Gesta* beschrijven de Franse opstelling als: 'squadrons of cavalry (..) on each flank of their vanguard (..) And that vanguard was composed of dismounted men'⁶⁰ Tito Livio spreekt van twee bereden 'vleugels' die de aanval inleiden.⁶¹ De *religieux* van St. Denis spreekt van drie linies, achter elkaar in combinatie met vier edelen die met duizend cavaleristen de boogschutters moesten wegjagen.⁶² Monstrelet, Waurin en Le Fèvre spreken ook van drie divisies en twee

⁵⁸ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt* 30.

⁵⁹ Tito Livio in Curry, *The Battle of Agincourt*, 60, Monstrelet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 158.

⁶⁰ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt* 34.

⁶¹ Tito Livio in Curry, *The Battle of Agincourt*, 60-61.

⁶² Religieux in Curry, *The Battle of Agincourt*, 106 en 108.

groepen cavalerie op de flanken. Deze zouden, volgens hen, inderdaad de taak hebben de boogschutters op de flanken uit te schakelen.⁶³

Het Franse aanvalsplan beschrijft drie divisies met twee 'vleugels', maar die vleugels zijn te voet in plaats van te paard. (Kruis)boogschutters zouden voor deze eenheden uit moeten gaan. De taak om de Engelse boogschutters aan te vallen werd gegeven aan de derde divisie, die achteraan stond en dus om de divisies van afgestegen ridders heen moest trekken om de boogschutters aan te vallen.⁶⁴ Het lijkt erop dat het Franse aanvalsplan niet helemaal is toegepast tijdens de slag of in ieder geval is aangepast. Het was waarschijnlijk al geschreven voordat de Franse hoofdmacht zich bij de troepen van *Maréchal* Boucicaut en *Connétable* d'Albret had gevoegd. Historicus Christopher Phillpotts komt tot die conclusie omdat de *Duc* de Brabant, *Clignet* de Brébant, de *Seigneur* de Dampierre en de *Bâtard* de Bourbon, hoge en daardoor vermeldenswaardige edelen, niet genoemd worden in het document maar wel aanwezig waren bij de slag.⁶⁵ Daarbij komt dat in het plan sprake is van eenheden te voet op de flanken, terwijl andere bronnen spreken van bereden aanvallen vanuit de Franse flanken richting de Engelse flanken waar zich, inderdaad, ook boogschutters bevonden.

Wat naar voren komt in het plan is de samenwerking tussen de diverse eenheden. Het hele leger zou zichzelf in gang zetten op hetzelfde moment en in een serie van drie momenten contact maken met het Engelse leger.⁶⁶ De boogschutters moesten de Engelse linie voorbereiden totdat de cavalerie charge de Engelse linies zou bereiken. Daarna zou de cavalerie ondersteund gaan worden door ridders te voet. Als dit gevecht dan aan de gang zou zijn, zou de flankaanval de *coup de grâce* geven.

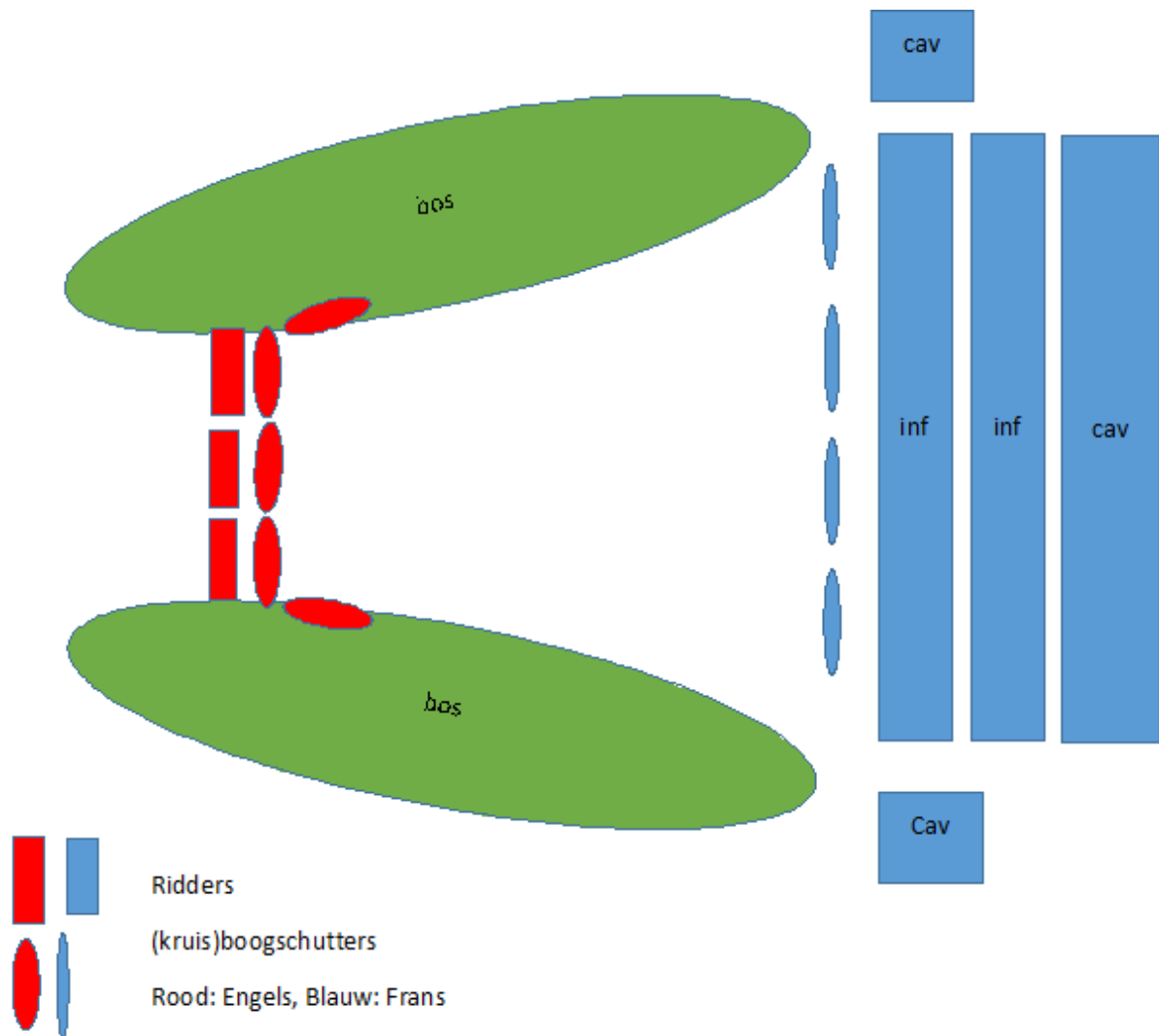
⁶³ Monstrelet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 156.

⁶⁴ The French plan of battle in Curry, *The Battle of Agincourt*, 468.

⁶⁵ Christopher Phillpotts, *The French Plan of Battle*, 59-66, 61-62.

⁶⁶ *Ibidem*, 66.

Schematisch komt de opstelling er dan uit te zien zoals in figuur 4 op pagina 23. De Engelse linie beschrijft een boog of cirkel en er was sprake van twee linies. De eerste linie werd gevormd door de boogschutters en de tweede linie daarachter door de zware infanterie. De Fransen stonden opgesteld in de klassieke vorm, drie divisies met (kruis)boogschutters vooraan en cavalerie op de flanken.

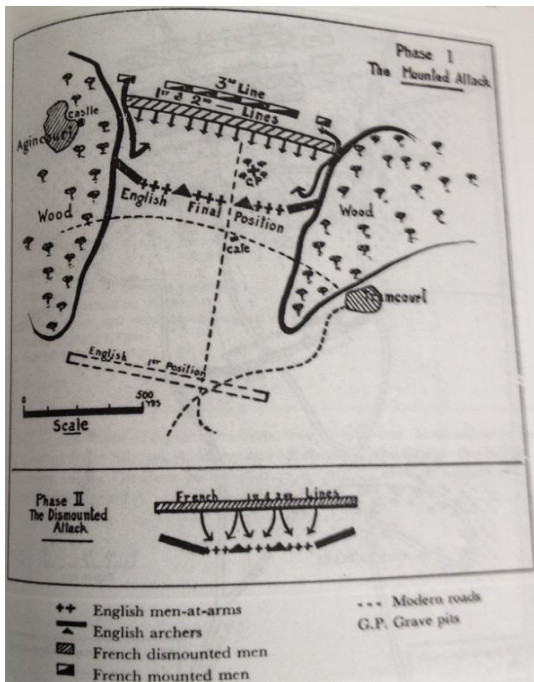

Figuur 4: Opstelling

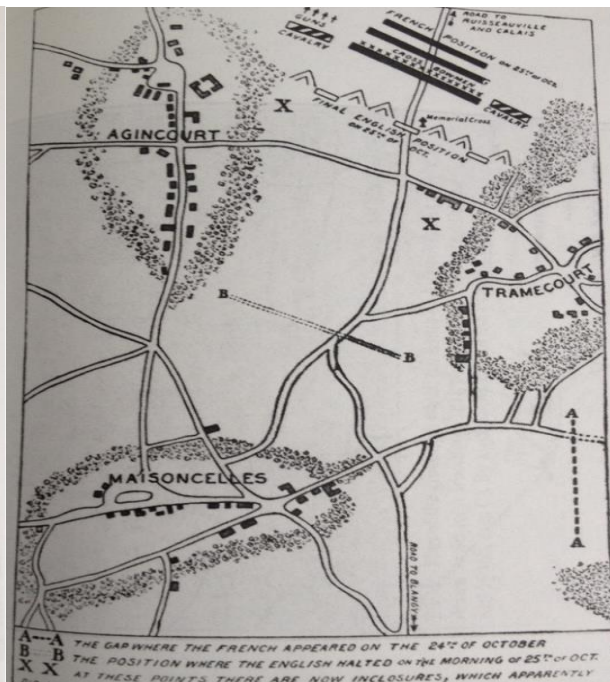
De bewegingen

Naar voren

Door al deze verschillende beschrijvingen zijn er veel verschillende overzichtstekeningen gemaakt van de slag. Een aantal voorbeelden is hieronder opgenomen zodat een tweede controverser duidelijk wordt.

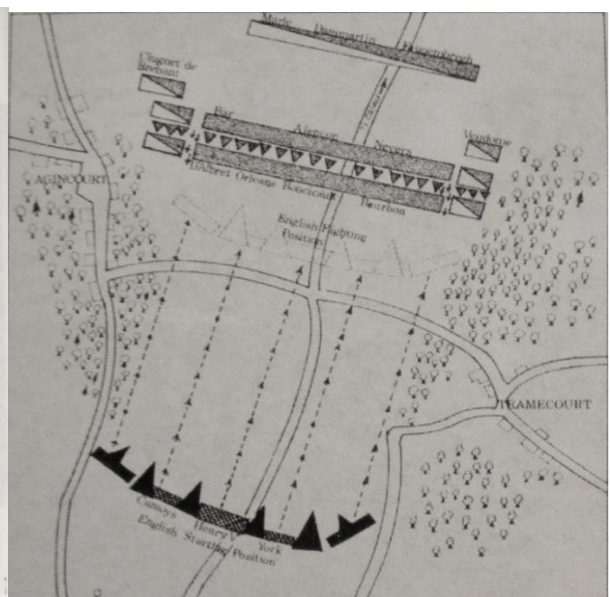
Figuur 5: Burne 1956

Figuur 6: Kingsford 1901

Figuur 7: plan Ramsey 1892

Figuur 8: plan Rothero 1981

In al deze overzichten wordt een beweging van het Engelse leger voorgesteld. Dit is een manoeuvre die lastig te verklaren is. De Fransen maken blijkbaar geen gebruik van de beweging van de Engelsen. Door te bewegen is het Engelse leger namelijk kwetsbaar. De staken die de boogschutters moeten beschermen tegen een cavaleriecharge dragen de mannen nu met zich mee. Als er een moment was om de Franse aanval in te zetten dan was dit het wel.

De *Gesta* laten Henry beseffen dat hij het gevecht zelf zou moeten beginnen, nadat hij merkte dat de vijand hem niet zou aanvallen. Niet aanvallen was geen optie, omdat voedsel schaars was en het Franse leger de route naar Calais blokkeerde. De koning 'advanced towards the enemy, and the enemy, too, advanced towards him.'⁶⁷ Hij beschrijft dus eigenlijk een simultane beweging. Die simultane beweging wordt bevestigd door Hardyng, Jean Juvenal des Ursins, Monstrelet, Waurin en Le Fèvre.⁶⁸ Tito Livio en de *religieux* van St. Denis laten de Engelsen pas bewegen, nadat de eerste Franse cavalerie aanval is afgeslagen. Henry V gaf daarna het commando '*Advance banners*' en het Engelse leger maakte zo contact met de Franse troepen.⁶⁹ Dit suggereert dat Henry zijn goed verdedigbare positie opgaf en overging tot het offensief. Als de vijand op deze afstand bleef, kon hij zijn grote aantallen boogschutters niet gebruiken.

Oman beschrijft het gebruik van de 'longbow' als de sleutel tot succes van de Engelse tactiek in de veertiende en vijftiende eeuw. In Schotland en Wales werd de 'longbow' gebruikt om de bijeengepakte infanterie te bestoken. In Frankrijk werden de boogschutters vooral defensief gebruikt om de aanvallen van de Franse cavalerie te weerstaan. De paniek die de

⁶⁷ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 34-35.

⁶⁸ Hardyng in Curry, *The Battle of Agincourt*, 84, Jean Juvenal in Curry, *The Battle of Agincourt*, 130, Monstrelet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 158-160.

⁶⁹ Tito Livio in Curry, *The Battle of Agincourt*, 60-61 *religieux* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 107.

pijlen veroorzaakten bij de paarden maakte dat veel ridders de controle over hun dieren verloren. Hierdoor werd de impact van de charge vrijwel teniet gedaan. Oman achtte het daarom vrijwel onmogelijk dat cavalerie in een frontale aanval een linie boogschutters zou kunnen bereiken.⁷⁰ De tactiek om eerst de vijand te benaderen tot schootsafstand was al eerder toegepast in de Schotland en Wales. Het was dan een kwestie van net zo lang schieten totdat er gaten in de verdedigingslinie ontstonden. Deze gaten kon de cavalerie dan uitbuiten. Toch gaat Oman er in zijn beschrijving van de slag vanuit dat de Engelsen stationair zijn totdat de eerste Franse aanval is afgeslagen. Pas daarna vallen zij de tweede divisie aan.

Verbruggen betoogt ook dat de infanterist vooral defensief optrad, zeker als ze onervaren waren. Met de nadruk die hij legt op de cohesie van de eenheid is dit consequent. Gedurende het bewegen was het lastig om bij elkaar te blijven. Het was als voetvolk verstandiger om op hun plaats te blijven en te verdedigen.⁷¹ De cohesie tussen de troepen kon verbeterd worden door een groepsgevoel te creëren. Onder de Engelse troepen, die al enkele maanden samen optrokken, kan zo'n gevoel van cohesie ontstaan zijn. De *religieux* van St. Denis maakt daar melding van.⁷² Onder de Franse troepen werd die cohesie juist minder. Barker benadrukt dat de Fransen wel groepen hadden die gewend waren om samen te vechten, maar dat het gros van de lage edelen te onafhankelijk dacht en handelde.⁷³ Barker gaat er dan ook van uit dat de Fransen verrast werden door de Engelse beweging naar voren. Haar bron, Guillaume Gruell, auteur van de *Chronique d'Arthur de Richemont*, meldt dat de ridders te paard, die op het moment van bewegen hadden moeten

⁷⁰ Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 96-104.

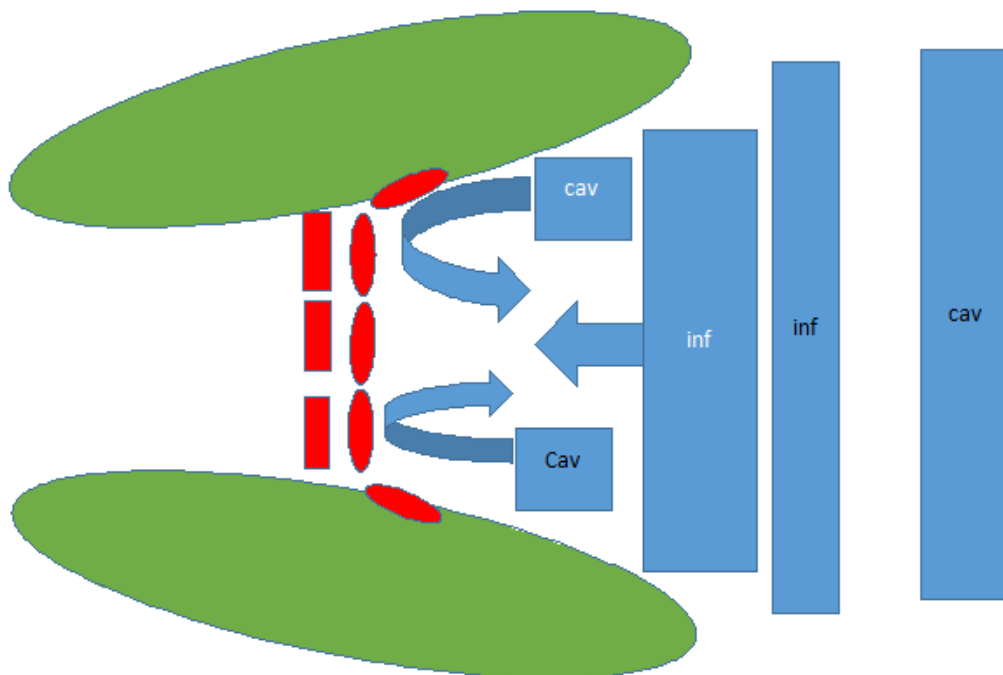
⁷¹ Jan Verbruggen, *The Art of Warfare*, 185-186.

⁷² Religieux in Curry, *The Battle of Agincourt*, 105.

⁷³ Juliet Barker, *Agincourt*, 267.

aanvallen, niet op hun plek waren.⁷⁴ Dit wordt niet bevestigd door de bronnen die ik onderzocht heb maar, verrast of niet, de Fransen hadden hier een kans laten liggen.

Henry heeft de afstand tussen beide legers verkleind. Hij moest dit doen om de Fransen te verleiden om aan te vallen. Op die manier kon hij maximaal profiteren van de massale vuurkracht van zijn 'longbows'. Twee derde van zijn leger bestond tenslotte uit boogschutters. De pijlenregen zorgde, behalve voor slachtoffers, ervoor dat de cohesie van de aanvallende troepen verminderd werd waardoor de impact van de charge verloren ging. De Franse ridders die wel aankwamen bij de Engelse linies konden worden opgevangen door de Engelse zware infanterie.

Figuur 9: de charge

⁷⁴ Juliet Barker, *Agincourt*, 279.

De vaandels

Verbruggen stelt dat vaandels niet alleen een nuttig en praktisch verzamelpunt waren, maar ook symbolen van verzet. De troepen vochten zolang de vlag wapperde.⁷⁵ Het zicht van een middeleeuwse ridder was bijzonder beperkt. Zijn helm beschermde hem tegen slagen en pijlen, maar liet slechts een kleine opening voor het zicht. Om naar de zijkant te kijken, moest hij zijn hele lichaam draaien. Het vaandel, wapperend hoog boven de troepen uit, was een prima ijkpunt. Dit gold zowel voor aanvallende alsook voor verdedigende troepen. Omdat iedereen dit wist, werden de vaandels tot het uiterste verdedigd.

De *Gesta* melden dat de druk van de opeenvolgende Franse troepen zo groot was dat de levenden over de doden vielen zodat grote hopen ontstonden op de drie plaatsen waar de vaandels waren.⁷⁶ Jean Juvénal maakt ook melding van het over elkaar heen vallen van de Fransen.⁷⁷ Monstrelet, Waurin en Le Fèvre maken verder melding van het feit dat de Fransen zo dicht bij elkaar stonden, dat ze nauwelijks de ruimte hadden om hun wapens te kunnen hanteren.⁷⁸

De auteur van de *Gesta* doet een aardige suggestie die kan verklaren waarom de Franse voetsoldaten elkaar zo vreselijk in de weg liepen. De schrijver meldt dat 'in order the sooner to break through our strongest points and reach the standards, divided into three columns, attacking our line of battle at the three places where the standards were.'⁷⁹ De *Gesta* spreken van drie plaatsen waar de vaandels waren. Deze plekken werden extra verdedigd door afgestegen ridders. Het was ook de plek waar de commandanten zich in de buurt zouden bevinden.

⁷⁵ Jan Verbruggen, *The Art of Warfare*, 1998, 89.

⁷⁶ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 37.

⁷⁷ Jean Juvénal in Curry, *The Battle of Agincourt*, 131.

⁷⁸ Monstrelet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 161

⁷⁹ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 36.

Le Fèvre en Waurin melden ook nog dat een groep Franse edelen met elkaar had afgesproken om de Engelse koning 'de kroon van zijn hoofd te slaan.'⁸⁰ Om dit te doen zouden ze op zijn minst een idee moeten hebben waar hij zich bevond in een groep van 9.000 mensen. Waurin en Le Fèvre noemen overigens maar één plek waar vaandels stonden, die van Henry en een aantal andere edelen.⁸¹ Zij beschrijven ook dat de Engelse koning vijf vaandels bij zich had. Het vaandel van de Drie-eenheid, de Maagd, Sint-George, Sint-Edward en het vaandel met zijn eigen heraldiek er op.⁸² Als de Fransen daadwerkelijk hun focus hadden op de drie plaatsen waar de vaandels waren, is het waarschijnlijk dat er drie kolonnes ontstonden tijdens de aanval. De linie begon als één geheel, werd onderbroken door vluchtende cavalerie en geplaagd door een regen van pijlen. De frontbreedte van de Fransen versmalde daarbij van ongeveer 1.500 meter naar een kleine 700 meter waar de Engelsen stonden. De vaandels van het Engelse leger werden een focuspunt voor de Franse aanvallers. Dit verklaart ook dat de Fransen elkaar in de weg liepen en hun wapens niet goed konden hanteren. Hoe dichterbij het doel kwam hoe meer de troepen convergeerden.

De convergentie naar de drie plekken waar de vaandels zich bevonden zal het gedrang alleen maar hebben versterkt. In de documentaire '*Agincourt's Dark Secrets*' uit de serie '*Battlefield Detectives*' wordt, door middel van een computerprogramma dat de dynamiek van menigten simuleert, inzichtelijk gemaakt dat de hoeveelheid Franse troepen op de krimpende frontbreedte op zichzelf al een probleem was. Mathematicus Richard Clements en infrastructuur expert Roger Hughes hebben het mathematische model, waarop deze *crowd-control* studies zijn gebaseerd, op de slag losgelaten. Men gebruikt dit soort modellen voor de inrichting van

⁸⁰ Le Fèvre en Waurin in Curry, *The Battle of Agincourt*, 154.

⁸¹ Le Fèvre en Waurin in Curry, *The Battle of Agincourt*, 157.

⁸² Ibidem, 154.

locaties waar grote groepen mensen samenkomen zoals stadions en metrostations. Zij komen tot de conclusie dat er geen sprake kan zijn geweest van linies die tegen elkaar opbotsen. Hun verklaring voor de vele gevangenen en de drie stapels met lijken is dat de Fransen in kleine aantallen de Engelse linies bereikten (figuur 10). Daar konden de Engelsen de kleinere groepen Fransen omsingelen en doden.⁸³ Het numeriek sterkere Franse leger werd als het ware in hapklare brokken opgediend.

Figuur 10: Opbreken Franse linie

Dit zou een aantal passages uit de bronnen kunnen verklaren. Van de groep ridders die gezworen had de Engelse koning te doden, schrijven Le Fevre en Waurin dat 'not a single one of them escaped.'⁸⁴ Jean Juvénal en Monstrelet melden bijvoorbeeld dat de hertog van Alençon zich moedig gedroeg, maar gedood werd door één van de lijfwachten van de koning.⁸⁵ In

⁸³ Richard Clements en Roger Hughes, Mathematical modelling of a mediaeval battle: the Battle of Agincourt, 1415, *Mathematics and Computers in Simulation* 64 (2004), 259-269.

⁸⁴ Le Fevre en Waurin in Curry, *The Battle of Agincourt*, 157.

⁸⁵ Jean Juvénal in Curry, *The Battle of Agincourt*, 131, Monstrelet in Curry, *The Battle of Agincourt*, 168.

deze specifieke gevallen lijken de Engelsen inderdaad de numerieke meerderheid gehad te hebben. Zo werd de numerieke meerderheid van de Fransen, door militaire theoretici doorgaans gezien als voordelig, hun grootste nadeel. De Fransen liepen elkaar in de weg.

Het gevecht

De *Gesta* laten, nadat de legers naar elkaar toe bewogen, de Franse cavalerie chargeren naar de boogschutters die 'aan beide zijden van ons leger stonden.' De cavalerie werd gedwongen terug te vallen onder 'regens van pijlen.'⁸⁶ De kruisboogschutters van de vijand gaven een overhaast salvo dat maar weinig slachtoffers eiste en trokken zich vervolgens terug uit angst voor de bogen van de Engelsen. De *Gesta* laten dan de ridders van beide legers naar elkaar oprukken en stelt dat beide linies zich tot in de bossen uitstrekten. De impact van de charge was groot want de Engelse linie moest een 'speerlengte' terugvallen maar wist zich te herstellen. De Engelse boogschutters begonnen daarna in de flanken van de vijand te schieten en toen de pijlen op waren, gebruikten zij hun handwapens om de vijand aan te vallen. Tito Livio is minder gedetailleerd en last zelfs een pauze in tussen de cavaleriecharge en de charge van de infanterie waarin nog onderhandelingen gevoerd worden tussen Henry en *sire de Heilly*, een edelman die zich niet aan zijn woord gehouden zou hebben.⁸⁷

De *religieux* beschrijft dat de kruisboogschutters van hun aanvoerders toestemming hadden gekregen om te vertrekken en dus niet meededen. Er werd eerst een cavalerie-aanval gelanceerd, maar deze werd afgeslagen door het eerste salvo van de boogschutters. De cavaleristen vluchtten door het centrum van het Franse leger waar grote wanorde en angst ontstond. Daarna laat de *religieux* het Engelse leger resoluut richting het Franse leger marcheren. In het gevecht dat ontstond werden de Fransen gehinderd, doordat ze geen ruimte hadden om hun

⁸⁶ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 35.

⁸⁷ Tito Livio in Curry, *The Battle of Agincourt*, 60-62.

wapens te hanteren vanwege de veelheid aan manschappen en het gewicht van hun harnassen.⁸⁸

Jean Juvénal bevestigt het naar elkaar toe bewegen van de legers totdat 'beide partijen op elkaar schieten.'⁸⁹ De cavalerie-charge die daarop volgde, mislukte doordat de paarden in paniek raakten door de pijlen. Toen de Franse infanterie de linie van de Engelsen bereikten, waren ze buiten adem doordat ze door de modder hadden moeten lopen.⁹⁰

Monstrelet, Waurin en Le Fèvre laten de Engelsen de Franse linie naderen tot schootsafstand waarna de Engelsen begonnen te schieten. Hierna kwam het Franse leger in beweging waarbij de cavalerie de boogschutters op de flanken diende aan te pakken. Zij schrijven dat de aanval met veel te weinig bereden ridders uitgevoerd werd. Door het pijlvuur en de staken mislukte de aanval en trokken de overlevenden zich terug, dwars door de Franse linies heen waardoor er grote wanorde ontstond en de linie op veel plaatsen werd doorbroken.⁹¹

Charles Oman laat de Fransen opmarcheren, of eigenlijk ploeteren, naar de Engelse linies. Geplaagd door regens van pijlen haalt slechts één op de tien cavaleristen de Engelse linies en van het voetvolk zelfs niemand.⁹² Nadat de voorhoede enige tijd is stil blijven staan in de modder, brak deze en vluchtte zij door de tweede divisie heen. De Engelsen, die dit allemaal zagen gebeuren, verlieten massaal hun positie en chargeerden de vluchtende Fransen. Hierdoor was de verwarring aan Franse zijde compleet en besloot de derde Franse divisie de eer aan zichzelf te houden. Het pleit was beslecht. Oman verwijt de Franse commandant dat hij überhaupt probeerde de Engelsen aan te vallen. Hij stelt dat de kracht van

⁸⁸ Religieux in Curry, *The Battle of Agincourt*, 106-107.

⁸⁹ Jean Juvénal in Curry, *The Battle of Agincourt*, 130.

⁹⁰ Des Urssins in Curry, *The Battle of Agincourt*, 130-131.

⁹¹ Monstrelet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 160-161.

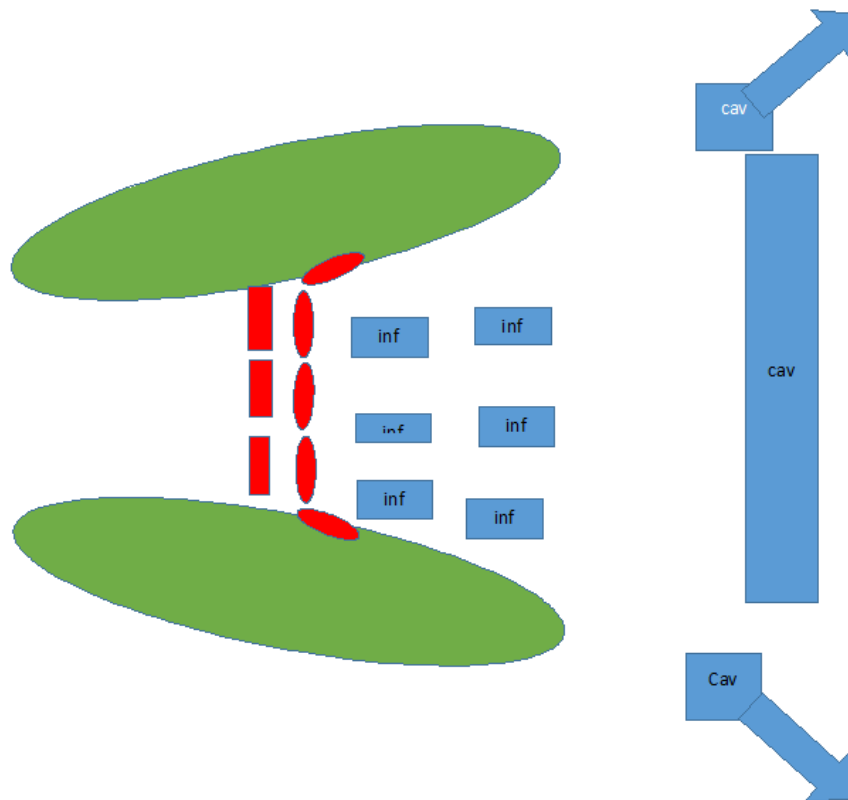
⁹² Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 110.

de boog dusdanig was dat de aanval gedoemd was te mislukken, zelfs als er geen modder was geweest.⁹³ Oman kon zich eenvoudigweg niet voorstellen dat er een plan achter de Franse aanval zat. Dat het er wel was, kon hij niet weten omdat het pas na zijn dood ontdekt is. De bronnen melden wel dat de legers contact maakten en dat slaat Oman voor het gemak over.

Verbruggen daarentegen benadrukt de samenwerking tussen voetsoldaten en cavalerie. Voetsoldaten zijn, door hun gebrek aan mobiliteit, vaak ondersteunend aan cavalerie. Zij dienden stil te staan om charges op te vangen en na het winnen van het gevecht, zou de achtervolging door de cavalerie gedaan worden. Verbruggen beschrijft ook hoe een aanval kon worden voorbereid door de boogschutters. Door de regen van pijlen verdwijnt de cohesie van de vijand waardoor een cavaleriecharge succesvol kan worden uitgevoerd. Tijdens de cavalerie charge kon de infanterie mee oprukken om de achterkant van de cavalerie-eenheden te beschermen. Bij een succesvolle charge kon de infanterie de cavalerie volgen om alle omvergereden vijanden af te maken. Indien de cavalerie zich wilde, of moest, terugtrekken kon zij om de voetsoldaten heen bewegen en zich achter de infanterie hergroeperen. De voetsoldaten konden dan eventuele achtervolgende vijanden opvangen. Verbruggen stelt echter ook dat deze interactie alleen werkte als de boogschutters konden rekenen op steun van ridders die ook te voet vochten.⁹⁴

⁹³ Charles Oman, *The Art of War in the Middle Ages*, 109-111.

⁹⁴ Jan Verbruggen, *The Art of Warfare*, 211-216.

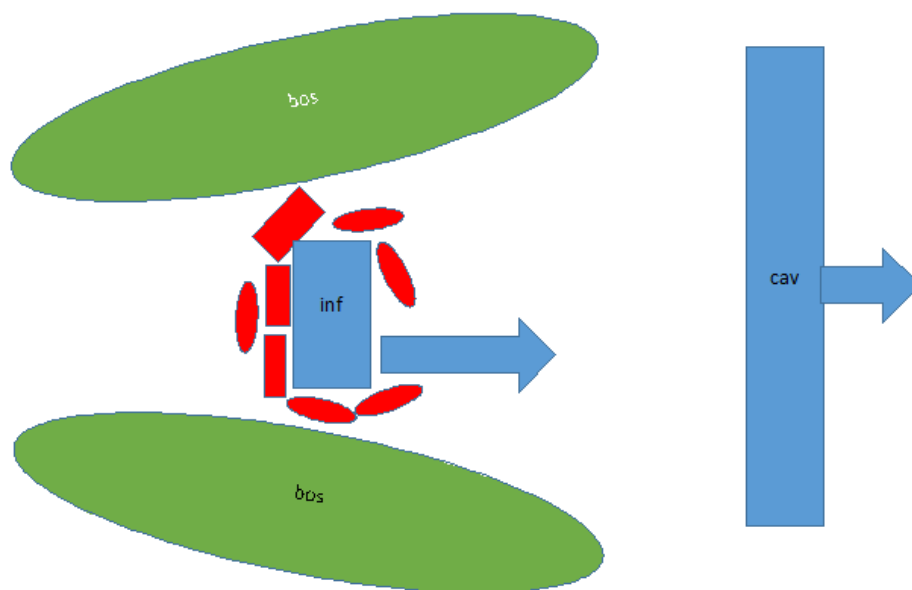
Figuur 11: het moment van contact

Uit de bronnen blijkt dat de verschillende legeronderdelen nauw met elkaar samenwerkten. De Engelsen combineerden de slagkracht en bescherming van de ridders met de mobiliteit van de boogschutters. Het Franse aanvalsplan vroeg om een nauwe samenwerking tussen infanterie en cavalerie. De infanterie diende naar voren te gaan achter de cavalerie aan om die te ondersteunen. De Fransen hadden waarschijnlijk niet verwacht dat de cavalerie-aanval afgeslagen zou worden. Maar dit verklaart nog niet het grote verschil in slachtoffers tussen de twee legers.

Eén op één zullen de Franse ridders namelijk niet hebben ondergedaan voor hun Engelse tegenstanders. Er wordt een aantal redenen genoemd waarom de Fransen niet efficiënt vochten. Zo wordt de modderige grond waarover de Fransen moesten oprukken genoemd. Het gedrang van de Franse troepen, waardoor ze hun wapens niet meer konden gebruiken en over elkaar heen vielen, wordt ook als oorzaak aangegeven. Een andere oorzaak die verhaald wordt, is de aanval van de boogschutters, die ongehinderd door zware harnassen, de ruimte en de

snelheid hadden om de Franse zware troepen te doden. Het op commando van Henry V doden van een aantal Franse gevangenen is nog een reden. Al deze zaken worden genoemd door de *Gesta*, de *religieux*, Jean Juvénal, Monstrelet, Waurin en Le Fèvre als verklaring voor het grote aantal slachtoffers en het verlies aan Franse zijde.⁹⁵

Deze zaken hebben zeker ook bijgedragen aan het Franse verlies. Door het gebrek aan cohesie in de linie was de slagkracht minimaal. Hierdoor was het niet mogelijk om de Engelse linies te doorbreken. De Engelsen konden daardoor met hun zware infanterie de Franse ridders klemzetten, waarna de boogschutters hun mobiliteit konden gebruiken om op de juiste plekken aan te vallen. Zij zullen zich eerst geconcentreerd hebben op de vele, al gevallen, Franse edelen. Onmachtig om zichzelf te verdedigen vanwege de modder waren zij een makkelijke prooi voor de dolken en hamers van de boogschutters.

Figuur 12: Einde veldslag

⁹⁵ *Gesta* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 37, *religieux* in Curry, *The Battle of Agincourt*, 107, Jean Juvénal in Curry, *The Battle of Agincourt* 131, Monstrelet, Waurin en Le Fèvre in Curry, *The Battle of Agincourt*, 161.

Conclusie

De axioma's van oorlogvoering golden ook voor de middeleeuwen. Veldslagen werden gewonnen of verloren door middel van de combinatie van slagkracht, bescherming en mobiliteit. De slagkracht van het Franse leger werd teniet gedaan door hun gebrek aan mobiliteit en de combinatie van slagkracht en mobiliteit van de Engelsen.

In de bronnen zijn voorbeelden te vinden die zowel Omans als Verbruggens theorieën bevestigen. De Franse edelen stelden zich allemaal in de voorhoede op, omdat hun eer dat van hen vroeg. Het Franse leger viel de Engelse troepen volgens een vooraf opgesteld plan aan. Henry V is niet vrij van ridderlijk eergevoel als hij weigert zich terug te trekken omdat hij in vol tenue is. Henry had ook een goede controle over zijn leger, gezien de beweging voorwaarts die hij liet uitvoeren. Het is lastig Omans visie volledig te accepteren omdat we professionele militaire tactieken hebben gezien. Omgekeerd geldt dat ook voor Verbruggen. Er gebeuren te veel irrationele zaken om zomaar aan te nemen dat de commandanten professionele militairen waren. De Franse commandanten hebben mooie kansen laten liggen om de Engelsen uit te schakelen. We kunnen vaststellen dat beide theorieën slechts een gedeelte van het verleden laten zien.

Het idee van wat een professioneel commandant is, is in de loop van de tijd aan verandering onderhevig geweest. Ik heb gemerkt dat Oman en Verbruggen hun ideeën daarover onverkort op de middeleeuwen hebben geprojecteerd. Zoals al eerder gemeld kleuren deze theorieën de geschiedschrijving over middeleeuwse oorlogvoering nog steeds. De basisprincipes van oorlogvoering zijn zo krachtig dat het ook voor mij lastig was voor te stellen waarom het Franse leger handelde zoals het deed. Datgene wat wij, in de 21^e eeuw, goed generaalschap noemen is echter een ander idee dan goed generaalschap in de middeleeuwen. De theorieën van Clausewitz en andere militaire theoretici gaven ons

zienswijzen die moeilijk te vereenzelvigen zijn met het gedachtegoed van een willekeurig middeleeuwse commandant. Ons oordeel van wat professioneel is, blijft dan ook alleen ons hedendaags oordeel. Nu is het, achteraf bezien, altijd makkelijk oordelen. We kunnen slecht achterhalen wat de deelnemers gezien, gevoeld of gedacht hebben. Het blijft slechts een poging om een beeld te schetsen vanuit bronnen die achteraf zijn opgeschreven. Soms jaren later en in een andere politieke werkelijkheid.

Op basis van de uitgekozen bronnen, kom ik tot een iets andere variant dan andere historici. Ik heb gebruik kunnen maken van de laatste inzichten in *crowd-control* om te verklaren waarom de impact van de Franse charge verdween. Dit zijn gegevens die Oman en Verbruggen niet hadden. Er is dus een grote kans dat over een aantal jaar deze inzichten weer anders zullen zijn. Verder onderzoek in deze richting kan voor militaire geschiedenis nog veel meer opleveren.

Ridderlijkheid was een belangrijk onderdeel van het leven van middeleeuwse commandanten. Veldslagen werden gevoerd volgens geschreven en ongeschreven regels van die tijd. Commandanten wisten dat en handelden daarnaar. Ze deden hun uiterste best om hun kansen voor het winnen van een veldslag zo groot mogelijk te maken. Wellicht kan verder onderzoek naar de invloed van ridderlijkheid op beslissingen van commandanten meer inzichten bieden in de belevingswereld van de middeleeuwse commandant.

Op basis van mijn eigen ideeën over oorlogvoering heb ik de bronnen geïnterpreteerd. Dit onderzoek is dan ook niet meer dan mijn visie op deze bijzondere dag in de geschiedenis. De slag bij Azincourt blijft tot de verbeelding spreken en ongetwijfeld zullen er volgend jaar, 600 jaar na dato, weer talloze boeken over verschijnen. Maar mijn conclusie blijft dat we *knoweth not Agincourt*.

Literatuurlijst

- Allmand, Christopher, War, *The New Cambridge Medieval History* (2014) 161-174.
- Bennett, Matthew, *Agincourt 1415, Triumph against the odds* (Oxford, 1991).
- Bennet, Matthew, 'The Development of Battle Tactics in the Hundred Years War', *Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War* (Woodbridge, 1994).
- Barker, Juliet, *Agincourt, Henry V and the Battle that made England* (New York, 2005).
- Black, Jeremy, *European Warfare 1453-1815* (Hampshire, 1999).
- Boffa, Sergio, *Warfare in medieval Brabant, 1356-1406* (Woodbridge, 2004).
- Bradbury, Jim, *The Medieval Archer* (Woodbridge, 1997).
- Clausewitz, Claus von, *Over de Oorlog* ('s-Hertogenbosch, 2000).
- Cooper, Stephen, 'Attitudes to Agincourt', *History Today* (October 2012).
- Clements, Richard en Hughes, Roger, 'Mathematical modelling of a mediaeval battle: the Battle of Agincourt, 1415', *Mathematics and Computers in Simulation* 64 (2004) 259-269.
- Curry, Anne, 'Medieval Warfare. England and her continental neighbours, eleventh to the fourteenth centuries', *Journal of Medieval History*, Vol. 24, No. 1 (1998) 81-102.
- Curry, Anne, *The Battle of Agincourt, Sources and Interpretations* (Woodbridge, 2009).
- Halsall, Guy, *Warfare and society in the Barbarian West 450-900*, (Abingdam, 2003).
- Honig, Jan Willem, 'Reappraising Late Medieval Startegy: The Example of the 1415 Aginvourt Campaign', *War in History* 19(2) 123-151 (2012).
- Keen, Maurice, *The Laws of War in the Late Middle Ages* (Toronto, 1965).

McGlynn, Sean, 'The Myths of Medieval Warfare', *History Today* Vol. 44. (1994) van deremilitari.org.

Oman, Charles, *The Art of War in the Middle Ages* (Oxford, 1885).

Parker, Geoffrey, *The Military Revolution, Military Innovation and rise of the West 1500-1800* (Cambridge, 2010).

Pentland, Pat Allen, *Creating defense excellence: defense addendum to Road map for national security* (Washington, 2001).

Phillpotts, Christopher, 'The French Plan of Battle during the Agincourt Campaign', *The English Historical Review*, Vol. 99, No. 390 (jan., 1984), 59-66.

Prestwich, Michael, *Armies and Warfare in the middle ages, The English Experience* (London, 1996).

Rogers, Clifford J., 'The Military Revolutions of the Hundred Years'war', *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 2 (Apr., 1993), 241-278.

Rothero, Christopher, *The Armies of Agincourt* (London, 1981).

Shakespeare, William, *King Henry V*, (Cambridge 1992).

Tosh, John, *The Pursuit of History* (Harlow, 2010).

Vale, Malcolm, *War and Chivalry, Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages* (London, 1981).

Verbruggen, J.F., *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages* (Suffolk, 1998).

Bronnen

In Curry, Anne, *The Battle of Agincourt, Sources and Interpretations* (Woodbridge, 2009)

A 1. The *Gesta Henrici Quinti* (c. 1417, Latin) (reprinted from *Gesta Henrici Quinti, The Deeds of Henry the Fifth*, Translated from the Latin with an introduction and notes by Frank Taylor and John S. Roskell (1975).

A 4. Tito Livio Frulovisi, *Vita Henrici Quinti* (c. 1438, Latin) (translated from *Titi Livii Foro-Julienensis Vita Henrici Quinti*, ed. T. Hearne (Oxford 1716), pp. 12-22.

A 7. John Hardyng, *Chronicle* (1457, 1464, Middle English and Latin) (first version; English text modernised from British Library, Lansdowne MS 204, fols 210v-211) (second version; English text modernised, and Latin text translated, from *John Hardyng, Chronicle (to 1461)*, ed. H. Ellis (London 1812), pp. 374-6, 389-91).

B 1. The Religieux (monk) of Saint-Denis, *Histoire de Charles VI* (c.1415-1422, Latin) (translated from Le Religieux de Saint-Denis, *Histoire de Charles VI*, ed. L. Bellaguet (Collection de documents inédits sur l'histoire de France, 6 vols, Paris, 1839-52), 5 (1844), pp. 542-81)).

B 8. Jean Juvenal des Ursins, *Histoire de Charles VI, Roy de France* (1430-1440s, French) (translated from *Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France*, ed. Michaud & Poujoulet, series 1, vol. 2 (Paris, 1836), pp. 518-20).

B 9. Enguerran Monstrelet, Jean Waurin an Jean Le Fevre (1440-1460s) (translated from: La Chronique d'Enguerran de Monstrelet, ed. L. Douet-D'Arcq 6 vols (Société de l'Histoire de France, 1857-62), vol. 3 (1859), pp. 89-124.) (Chronique de Jean Le Fèvre, Seigneur de Saint Remy, ed. F. Morand, 2 vols (Société de l'Histoire de France, 1876-81), vol. 1 (1876), pp. 230-69.) (*Recueil de Chroniques et Anchiennes istories de la Grant Bretagne a present nomme Engleterre par Jehan de Waurin*, ed W.L. Hardy and E.L.C.P. Hardy, 5 vols (Rolls Series, London, 1864-91), vol. 2, pp. 185-222).

In Phillipotts, Christopher, The French Plan of Battle during the Agincourt Campaign, *The English Historical Review*, Vol. 99, No. 390 (jan., 1984), 59-66: het Franse plan: *BL Cotton MS Caligula Dv fos 43v-44 (old foliation 40v-41)*.

Documentaires

Agincourt's Dark Secrets Battlefield Detectives YouTube

http://www.youtube.com/watch?v=LVuVtP_xepU

The Battle of Agincourt: The Bloodiest Battle of the Medieval Age (Full Documentary) <http://www.youtube.com/watch?v=Rb9ZTypvWK4>

War Walks - Agincourt <http://www.youtube.com/watch?v=cdg0sZSbsJY>

Bezochte websites

<http://www.agincourt.soton.ac.uk/>

<http://www.azincourt-medieval.fr/>

<http://deremilitari.org/>

<http://www.medievalists.net>

<http://www.agincourt600.com/>

<http://logeion.uchicago.edu/index.html#cuneos>

Afbeeldingen

Foto's door auteur

Figuur 1: Bennett, Matthew, *Agincourt 1415, Triumph against the odds*.

Figuur 2: Oman, Charles, *The Art of War in the Middle Ages*, Oxford, 1885
104.

Figuur 3: Curry, Anne, *The Battle of Agincourt*, 366.

Figuur 4: Peter van Dop

Figuur 5: Curry, Anne, *The Battle of Agincourt*, 367.

Figuur 6: Curry, Anne, *The Battle of Agincourt*, 361.

Figuur 7: Curry, Anne, *The Battle of Agincourt*, 364.

Figuur 8: Rothero, Christopher, *The Armies of Agincourt*, London, 1981,
11.

Figuur 9: Peter van Dop

Figuur 10: Agincourt's Dark Secrets Battlefield Detectives YouTube

Figuur 11: Peter van Dop

Figuur 12: Peter van Dop